

פתיחה

התחדשותן של המצוות התלויות בארץ נעוצה עמוק בפעמי הגאולה. ההתעוררות לחידוש המצוות התלויות בארץ התחילה עם עליית תלמידי הגר"א.¹ בד בבד החלו להתעורר גם השאלות ההלכתיות הנוגעות לשמירת מצוות התלויות בארץ בפועל, שהתבררו ונדפסו לראשונה בספרו של תלמידו ר' ישראל משקלוב, בעל "פאת השלחן". אולם לידי מעשה הגיעו מצוות אלו רק לאחר שהצליחו יהודים לגאול את אדמות הארץ במרוצת השנים.

ההתעוררות המעשית הגדולה לקיום מצוות אלו החלה כשחלוצים דתיים חוננו את אדמת הקודש. בין החלוצים שעוררו את תחיית המצוות התלויות בארץ היה סבי נתן גרדי זצ"ל שהקים את כפר חיטים ולאחר מכן את כפר אברהם. זכיתי לאחרונה למצוא עדות לאהבת המצוות התלויות בארץ של סבי ז"ל בכתב ידו של אחד מיוצרי ומחדשי ההלכה בהלכות שביעית, הרב משה קלירס זצ"ל, רבה של טבריה, מחבר הספר "תורת הארץ". הספר "תורת הארץ"

1 כפי שמתואר בספר קול התור בפרק א, ו; פרק ו, ג.

הוא אחד מספרי הבירורים הראשונים של מצוות אלו, וכך הוא כותב בהקדמה שנמצאה לאחרונה והודפסה בחלק ב' של הספר:

וראשית התעוררתי לדון ולשאת ולתת בעניינים אלו הלכה למעשה היתה עקב אשר הקיפוני חבילות חבילות של שאלות מבני הגליל כולו, ובמיוחד מיושבי ביאראת חאטון [שמו הערבי של כפר חיטים]² שסמוכה ונראית אל עירנו טבריא ת"ו, ששלחו איבעיות חמורות שבדיני כלאיים ושאר מצוות הארץ, על ידי חבריהם ר' נתן נטע גאראדזייסקי [שמו המקורי של סבי ר' נתן גרדי] ור' אייזיק גלאטמאן אלינו, וביחד עם ידידי עוז המרא דאתרא חכם באשי מוהר"ר ועקנין שליט"א ושאר חכמי בית מדרשנו נחתנו לעומקן של סוגיות להעלות דבר ה' זו הלכה בעבודה קשה זו שבמקדש, שכמעט נשתכחה מלב בדורות עברו עקב כך שלא חזון נפרץ היה מי מאחינו שישלח ידו בשלח ובמחרשה.

משחר טל ילדתי עבדתי באדמת הקודש בנחלתו של סבי ר' נתן גרדי בכפר אברהם, וכיסופי ילדות היו לי לשמירת מצוות התלויות בארץ במלואם: לאכול תרומה בטהרה, לאכול מעשר שני ונטע רבעי בטהרה בירושלים, ולקבל את הביכורים במזבח העולה בעזרה של הבית השלישי. שנת השמיטה הייתה עבורי אופק וחזון לקיום מלא של שיבתנו לארץ הקודש אחרי שנות גלות. בהיותי ילד התבוננתי בקיום מצוות ערלה ונטע רבעי בעצי הפרי, ובהפרשת תרומות ומעשרות עם הכנסת הפירות וראיית פני הבית על ידי סבי וסבתי זצ"ל. בשנת השמיטה תש"מ ביקש ממני סבי לנכש בחרמש את

2 כפר חיטים הייתה האדמה הראשונה שנגאלה על ידי קק"ל, הקמת הישוב לוותה בעליות ומורדות רבות, כפי שתואר סבי ז"ל את העלייה לקרקע ונטישתה בעקבות הפרעות בספרו "פרקי חיים של חלוץ דתי" חלק ב, עמ' 73-95.

פתיחה

העשבים שעלו בפרדס ההדרים, ואני סירבתי בגלל שנת השמיטה, בסופו של דבר הסכמתי בתנאי שהרב של כפר אברהם, הרב ברוך שמעון סלומון זצ"ל יתיר זאת. הרב סלומון קיבל את דעת סבי והורה היתר בניכוש העשבים, ואני ביטלתי את דעתי מפני פסיקתו של המרא דאתרא. מקרה זה עוררני לכתוב מאמר שעסק במלאכות המותרות בשביעית, שהתמקד בעיקר בסוגית אוקמי אילנא ואברויי אילנא בשביעית. בט"ז באייר של אותה שנה החזיר סבי את נשמתו לבורא עולם.

בכל שנת שמיטה הייתי משתעשע ביסודות דיני שביעית. זכות הייתה לי בנערותי לדון עם פוסק הדור, הגרש"ז אורבך זצ"ל, בחידושי תורתו בספרו על שביעית "מעדני ארץ" - מתוך התאבקות בעפר רגליו.

בשנת השמיטה תשמ"ז פרסמתי לעילוי נשמת סבי את המאמר על יסודות המלאכות המותרות בשביעית בקונטרס לענייני שמיטה שיצא על ידי המכון התורני שליך הישיבה הגבוהה אור עציון, עליו הוספתי עוד מאמר שעסק בתוספת שביעית לעילוי נשמת סבתי אידה, שהייתה שותפה מלאה עם סבי בתחיית הישוב היהודי ובעבודת האדמה בכפר חיטים ובכפר אברהם, ונתבקשה לישיבה של מעלה בערב שנת השמיטה, בזמן תוספת שביעית בשדה הלבן - בי' באייר תשמ"ז. את החוברת שלחתי לרב סלומון ולרב וולדנברג זצ"ל, בעל ה"ציץ אליעזר". הרב וולדנברג קבל ממני את החוברת בערב שבת, וכשנפגשנו ביום ראשון שאחר אותה שבת לאחר שעבר על המאמרים, דנתי עם הרב על יסודות דיני שביעית שנידונו בחוברת, ועל דרכי פסיקת ההלכה בהלכות שביעית ובמצוות התלויות בארץ שלא נידונו בכל שנות הגלות הלכה למעשה.

בשנת תשנ"ג כשהוצאתי את ספרי "בדי הארון" (קובץ שיעורים) המשכתי לעסוק בסוגיות השביעית והדפסתי שוב בעריכה חדשה את שני המאמרים הנ"ל. בערב שנת השמיטה תשס"א למדנו בישיבה הגבוהה בעתניאל סוגיות בעיון בהלכות שביעית ממקורות הסוגיות

ועד ההלכה למעשה, ובבטאון הישיבה "גולות" של אותה שנה, שעסק בהלכות שמייטה, הודפסו לאחר עריכה מחודשת שני המאמרים הנ"ל ונוספו שם שיעורים על יסודות השביעית תחת הכותרת: "שבת שבתון יהיה לארץ". בשיעורים שנוספו דנתי בגדרי השביעית: האם הדין הינו בקרקע או אקרקפתא דגברא - שאלות שדנו בהן מרן הרב קוק זצ"ל ושאר גדולי האחרונים. כמו כן נוסף שם שיעור שעסק במלאכת מחשבת בשביעית.

* * *

הספר שבסייעתא דשמיא אנו זוכים לגלות כעת, נכתב על פני כמה עשרות שנים. ספר זה אינו רק אוסף של מאמרים, אלא יש בו דיון מקיף ביסודות השביעית ובהסבר פרטי ההלכה לאור היסודות. הספר מתמודד עם הפער הקיים בין עולם מורי ההוראה בדורות האחרונים שלכאורה נטו מפשטות היסודות - הן בדיון על היתר המכירה והן בדיון במלאכות המותרות בשביעית והן בדיון על קדושת הפירות. הקו המנחה את הספר הוא שקיים הבדל יסודי במהות השביעית לא רק בין שביעית דאורייתא לשביעית מדרבנן, אלא בין שביעית בזמן בית המקדש לשביעית אחרי חורבן הבית. היסוד החורז את הספר הוא שלאחר חורבן הבית נותרה השביעית - גם אם חיובה מדאורייתא - רק כחיובה על הגברא, וניטל ממנה יסוד החיוב הנובע מהקדושה העצמית של הקרקע כפי שמוכח מפשטי המקראות. עיקר בניין יסוד זה נעוץ בשיעור העוסק בתוספת שביעית.

הספר נערך ועובד מחדש בתוספת חלקים נוספים על ידי תלמידי היקר הרב אלעזר גולדשטיין שליט"א שבעמל עיוני רב עיבד וערך את התורות ואני מודה לו בהודאה גדולה על החסד הגדול בהפצת התורות. אני מודה לה' שזיכה אותי בתלמידים שמאירים את תורתנו בבהירות ובפשטות מתוך שקיעה עיונית עמוקה בעומקה של הלכה.

* * *

חובה עלי להודות לריבוננו של עולם ששם חלקי מיושבי בית המדרש וזכיתי ללמוד מרבתי ולהתקשר למסורת תורה שבעל פה ממש רבנו דרך גדולי ישראל עד ימינו אנו בישיבת נתיב מאיר ממו"ר הרב דוד פוקס שליט"א שנטע בי את החתירה לאמת בלימוד הסוגיה ובעבודת ה', וממו"ר ראש הישיבה הרב אריה בינה זצ"ל שקישר אותי למסורת גדולי ליטא, ובישיבת הר עציון בראשותם של הרב אהרון ליכטנשטיין והרב עמיטל זצ"ל שחיברו אותי לבית מדרשו של הגר"ח מבריסק ולעולם הפסיקה של גדולי הפוסקים. חובתי להודות גם לתלמידי עליהם אמר ר' חנינא בגמ' בתענית (ז ע"א): "הרבה למדתי מרבתי ומחבירי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולן". זה שלושים וארבע שנים שאני זוכה להיות שותף באחריות לגילוי דבר ה' בבתי המדרש המתחדשים בארץ הקודש, בתחילה בישיבת שבות ישראל בראשות הרב יהושע בן מאיר שליט"א ולאחר מכן בישיבת אור עציון בראשות הרב חיים דרוקמן שליט"א, ועתה למעלה מעשרים שנה שאני זוכה להיות שותף בהנהגת בית המדרש לגילוי דבר ה' בעתניאל עם עמיתי הרב בנימין יוסף קלמן שליט"א ושאר הרמים היקרים.

אני מודה לאבי מורי שחינך אותי להתבונן בקדושת ארץ ישראל, ובת"ח הגדולים בארץ ישראל, ולאמי מורתי ע"ה שינקה את מסירות הנפש לתורה ועבודה מהוריה, וקשרה אותנו לבנין עם ישראל בארצנו.

אני מודה לאשתי היקרה ולילדי האהובים שהיו שותפים לבנין התורה ונדדו אתי ממקום תורה למקום תורה לבנין התורה בארץ ישראל. "זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה".

אני מודה על העריכה הלשונית הסופית לגיסי הרב בעז אופן שליט"א.

שו"ת בדי הארון

אני מודה ליצחק כהן מנהל הישיבה השותף באופן מלא לקיומה של הישיבה, ועל עמלו הרב בהקמת ההוצאה לאור של הישיבה, ומאחל לו ברכה והצלחה בדרכו החדשה מתוך המשכיות לשותפות בבנין התורה.

אני מודה לתלמידי היקר אריה ליבוביץ ואשתו מרים על השותפות בהוצאת הספר. יהי רצון שהקב"ה יברך את ביתו בכל הברכות.

עבד לעם קדוש בעתניאל

שליח בית הוועד

רא"ם הכהן

הקדמת העורך

ספר זה ממשיך את שני החלקים הקודמים (שו"ת בדי הארון אורח חיים ופיקוח נפש) ואת שאר ספריו ההלכתיים והמחשבתיים של מו"ר הרב רא"ם.

ספרים רבים נכתבו על השביעית במאה השנים האחרונות, אולם גם לאחר הכתיבה המרובה עדיין יש צורך בזיקוקה של קדושת השביעית הלכה למעשה. רעיון השביעית, ודמיונה הרב לשבת, מעלה ציפייה של קדושה שבשנה זאת יתחדש ויתעלה יחסנו לארץ הקודש. עם זאת, כגודל החלום כן גודל השבר, כאשר יישום הלכות השביעית מתנקז לפתרונות דחוקים, ולתחושה כללית שפסקי ההלכות הם אילוצים המשאירים את רעיונה הגדול של השביעית ריק. תחושות אלו עלולות להוליד ריחוק מקדושת הארץ תחת הרצון להתקרב אליה.

לדעתי ניתן למצוא בהלכות שבת את האיזון העדין הנדרש בין צרכי החיים לקדושת השבת, המתבטא לדוגמא באתגר כיצד לחמם אוכל לשבת מחד, ולשמור על איסור בישול מאידך. אין יפה מציטוטו של הרב זרחיה הלוי, בנוגע להטמנת חמין בשבת להבנת איזון זה (המאור

הקטן שבת טז ע"ב): "יש אומרים כי תקנת רבותינו היא לענג את השבת בחמין וכל מי שאינו אוכל חמין צריך בדיקה אחריו אם הוא מין, ואם מת יתעסקו בו עממין, ולהזמין לבשל להטמין, ולענג את השבת ולהשמין, הוא המאמין וזוכה לקץ הימין...". בדומה לאיזון בין "עונג שבת" ל"איסור מלאכה בשבת", גם בשביעית ישנו איזון נדרש בין המצווה לאכול מפרי הארץ ל"איסורי המלאכה". על פוסקי ההלכה מוטלת החובה להצליח לקדש את השביעית כשבת, ולהגדיר בצורה דקה מן הדקה את הלכות שביעית באופן מעשי, תוך יצירת מרחב בהיר של קדושה.

במהלך מאה השנים האחרונות, במקביל להתפתחות החקלאות ויישוב הארץ, התחדשו חידושים רבים בנושאי השביעית, זאת במקביל לכינוסים רבים וקיצורים רבים של הלכותיה (החל מספרו של הרב טוקצ'נסקי, עד לספרים הרבים שנוספו בימינו, כדוגמת ספריו הבהירים של הרב יוסף צבי רימון). על אף זאת "לא עת כנוס הצאן" ויש עוד דרך ארוכה לזקק את יסודות השביעית הלכה למעשה על מנת שנגיע למטרה שהוצבה למעלה.

ייחודו של זה ספר זה הוא בהמשך המגמה להפוך את שמירת השביעית מזהירות מלהיכשל ב"חשש שביעית" (כפי שמנוסח לעיתים בכשרות של מוצרי מזון) לזכות להתקדש ב"קדושת שביעית". בספר מתבהרים כמה מיסודות השביעית מתוך עיון הלכתי מעמיק לצד הכרעה הלכתית מעשית.

שלושה יסודות מונחים בספר זה המתורגמים גם לתשובות מעשיות: יסוד ראשון הוא ההבדלה בין מצוות השביעית וקדושת הארץ בעת קיומו של המקדש, ובין קדושתה בזמן הזה. יסוד זה מתבסס על ביטול תוספת שביעית ומשמעותו, ומניח את יסודות ההיתר להסתייע בנוכרים בענייני שביעית. יסוד שני נוגע לדרכי שמירת השביעית בשדה ובגינה הפרטית, נקודת החידוש שבו היא שההיתרים לעשות מלאכות מסוימות אינם נגזרים מ'קולא' בשעת הדחק, אלא מהגדרת יסודותיה של שביתת הארץ כאיסור פעולות

הקדמת העורך

חידוש לצד היתר שמירת הקיים להנאתו של האדם, כמצוות התורה "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה". יסוד זה, בדומה להטמנת חמין בשבת, מהווה את התשתית המעשית של שמירת האיזון בין קדושת הארץ למניעת חורבנה ומצוות ההנאה מפירותיה. יסוד שלישי נוגע בהבנת קדושת אכילת הפירות, כאכילה משולחן גבוה, זאת לצד הצורך להשתמש בהם באופן רגיל וללא ביזיונם, ותוך חיפוש פתרון לחלוקתם התואם את המציאות המודרנית.

אלעזר גולדשטיין

בית ועד לתורה עתניאל, תשע"ה